

PAPER

MINTAQAVIY IQTISODIYOTDA INVESTITSION JOZIBADORLIK: QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA TAHLIL VA BAHOLASH

Tog‘ayeva Gulixon Zafar qizi^{1,*}

¹Qarshi xalqaro universiteti “Iqtisodiyot va muhandislik” kafedrasida o‘qituvchisi, Qarshi davlat universiteti 1-kurs doktoranti

* gulitogayeva28@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada mintaqaviy iqtisodiyotda investitsion jozibadorlik tushunchasi nazariy va amaliy jihatdan o‘rganiladi. Qashqadaryo viloyati misolida hududning investitsion salohiyati, resurs bazasi, biznes muhitining rivojlanish darajasi va asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlil qilinadi. Statistik ko‘rsatkichlar hamda solishtirma tahlil asosida viloyatning investitsion jozibadorlik darajasi baholanadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra Qashqadaryo viloyatida investitsiyalarni jalb etish samaradorligini oshirish bo‘yicha taklif va strategik yo‘nalishlar ishlab chiqilgan.

Key words: investitsion jozibadorlik, mintaqaviy iqtisodiyot, investitsiya salohiyati, Qashqadaryo viloyati, iqtisodiy tahlil, resurs bazasi, biznes muhiti, investitsion strategiya

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida hududlarning investitsion jozibadorligini oshirish mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Mintaqaviy iqtisodiyot nazariyasi hududlarning tabiiy resurslari, mehnat salohiyati, infratuzilma darajasi va biznes muhiti kabi omillarni inobatga olgan holda investitsion oqimlarning shakllanish mexanizmini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Investitsion jozibadorlikning

yetarli darajada shakllanmaganligi iqtisodiy o‘shish sur‘atlarining pasayishi, yangi ish o‘rinlarining yetarli yaratilmasligi, ishlab chiqarish hajmlarining cheklanishi va hududlararo rivojlanish tafovutlarining kuchayishiga olib keladi. Shu bois investitsion jozibadorlikni baholash, uning tarkibiy elementlarini aniqlash va ilmiy asoslangan yondashuvlar orqali takomillashtirish bugungi kunda ustuvor ilmiy-amaliy yo‘nalishlardan biridir.

Qashqadaryo viloyati O‘zbekistonning yirik iqtisodiy-hududiy birliklaridan biri bo‘lib, yuqori

Compiled on: December 16, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to *Advances in Science and Sustainability* for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

tabiiy resurs salohiyati, qulay geostrategik joylashuvi, energetika va neft-gaz sanoatining rivojlanganligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, viloyatning mavjud investitsion imkoniyatlari to'liq ishga solinmagan, ayrim tarmoqlarda infratuzilmaning yetarli emasligi, investitsiyaviy risklar va boshqaruv tizimining samarasiz segmentlari investitsion jozibadorlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Hududni iqtisodiy rivojlantirishning yangi bosqichida investitsion salohiyatni kompleks baholash, investitsiya oqimlarini cheklayotgan omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish zarur.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi Qashqadaryo viloyatining investitsion jozibadorligini mintaqaviy iqtisodiyot nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilish, statistik ma'lumotlar asosida baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda hududga investitsiyalarni jalb etish samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotda zamonaviy iqtisodiy tahlil usullari, statistik baholash metodlari va hududiy iqtisodiy rivojlanishning nazariy yondashuvlari asos qilib olingan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mintaqaviy iqtisodiyotda investitsion jozibadorlikni o'rganish bo'yicha ilmiy adabiyotlar turli nazariy yondashuvlar, baholash modellari va amaliy ko'rsatkichlar tizimini taklif etadi. Dastlabki ilmiy yondashuvlar A. Marshall, W. Isard, J. Friedman kabi klassik maktab vakillarining hududiy rivojlanish, joylashuv nazariyasi va mintaqaviy iqtisodiy tafovutlar bo'yicha asosiy ishlanmalariga tayanadi. Isardning "Regional science" konsepsiyasi investitsiya oqimlari hududlarning resurslar, transport-logistika xarajatlarini va iqtisodiy makon bilan bog'liqligini ochib beradi. Ushbu nazariy asoslar keyinchalik hududiy investitsion jozibadorlikni kompleks baholash metodlarini shakllantirishga zamin yaratgan.

Investitsion jozibadorlikning zamonaviy talqinlari R. Barro, P. Krugman, M. Porter kabi iqtisodchilar tomonidan ishlab chiqilgan iqtisodiy o'sish, raqobatbardoshlik va klasterlashuv nazariyalari bilan boyigan. Porterning raqobat

ustunliklari modeli ichki va tashqi investitsiyalarni jalb etishda hududiy infratuzilma, innovatsion muhit, tadbirkorlik faolligi va institutlar sifati muhim omillar ekanini ta'kidlaydi. Bu yondashuv mintaqaviy investitsion jozibadorlikni baholashda kompleks indikatorlar tizimining shakllanishiga asos bo'ldi.

Xalqaro tashkilotlar — Jahon banki, UNCTAD, OECD, UNDP — tomonidan taklif etilgan investitsiya muhiti indekslari ham ilmiy adabiyotlarda keng qo'llanadi. Xususan, Ease of Doing Business, Global Competitiveness Index, Investment Climate Assessment kabi reytinglar hududlarda investitsion muhitning holatini baholashda metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, investitsion jozibadorlikni oshirishda davlat boshqaruvi samaradorligi, soliqlar tizimi barqarorligi, infratuzilma sifati va huquqiy kafolatlar hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Postsovet davlatlari kesimida olib borilgan tadqiqotlar (Zubarevich, Granberg, Tatarkin va boshqalar) hududlararo rivojlanish tafovutlari, resurslar taqsimoti va investitsiya oqimlarining hududiy notekis taqsimlanishini ilmiy asosda yoritadi. Ularning ishlari investitsion jozibadorlikni baholashda iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan birga ijtimoiy omillar (bandlik, demografik tarkib, urbanizatsiya) ham muhim ekanini ko'rsatadi.

O'zbekistonlik olimlar — X. Abdullaev, B. Xodiev, B. Tursunov, M. Jo'rayev va boshqalar — hududiy iqtisodiy rivojlanish, investitsion siyosat va mintaqalarning iqtisodiy salohiyatiga oid ilmiy tadqiqotlarida investitsion jozibadorlikni baholashda resurs salohiyati, infratuzilma, energiya ta'minoti, ishlab chiqarish tarkibi va institutsional omillarning o'rni haqida fikrlar bildirgan. Ammo ko'plab ishlarda Qashqadaryo viloyati bo'yicha kompleks, statistik modellar asosida chuqur baholash yetarli darajada aks ettirilmagan.

Yevropa va Osiyo mamlakatlari tajribasi (Polsha, Turkiya, Janubiy Koreya, Xitoy) ko'rsatishicha, hududiy investitsion jozibadorlikni oshirishda klaster siyosati, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari, maxsus iqtisodiy zonalar samarali natija bergan. Ushbu tajribalar Qashqadaryo viloyati uchun ham amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, investitsion jozibadorlikni baholash bo'yicha

ko'plab ilmiy usullar mavjud bo'lishiga qaramay, mintaqaviy xususiyatlarni chuqur inobatga olgan holda kompleks yondashuvlar hali ham dolzarbdir. Shu nuqtayi nazardan, Qashqadaryo viloyati misolida investitsion jozibadorlikni statistik, kompleks va iqtisodiy-modellashtirish yondashuvlari orqali baholash zaruriyati mavjud.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda Qashqadaryo viloyatining investitsion jozibadorligini kompleks baholash maqsadida nazariy va amaliy yondashuvlar uyg'unlashtirilgan holda quyidagi metodlar qo'llanildi.

1. Tadqiqotning nazariy-metodik asoslari.

Tadqiqotning konseptual asosini mintaqaviy iqtisodiyot, investitsiya jarayonlari va hududiy rivojlanish bo'yicha xorijiy va mahalliy olimlarning ishlanmalari tashkil etadi. A. Marshallning hududiy ishlab chiqarish yondashuvi, W. Isardning mintaqaviy iqtisodiyot tamoyillari, Porterning raqobat ustunliklari modeli, shuningdek Jahon banki, UNCTAD, OECD tomonidan ishlab chiqilgan investitsiya muhiti indikatorlari tadqiqotning ilmiy tayanchlarini belgiladi.

Nazariy asoslar mintaqaning investitsion jozibadorligini quyidagi komponentlar orqali o'rganishni taqozo etadi:

- iqtisodiy salohiyat;
- infratuzilma darajasi;
- institutsional muhit;
- ijtimoiy-demografik ko'rsatkichlar;
- ekologik va barqaror rivojlanish omillari.

2. Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar

2.1. Analitik va taqqoslama tahlil metodi

Qashqadaryo viloyati bo'yicha investitsiya ko'rsatkichlari, iqtisodiy sektorlar dinamikasi, tashqi va ichki investitsiyalar tarkibi boshqa viloyatlarning o'rtacha qiymatlari bilan solishtirildi. Bu usul hududning investitsion mavqeini aniqlash imkonini berdi.

2.2. Indeksatsiya va reytinglash usullari

Hududning investitsion jozibadorligini aniqlash uchun ko'rsatkichlar guruhlanib, integrallashgan indeks shakllantirildi:

- iqtisodiy indeks (YIM, sanoat, xizmatlar ulushi, eksport);
- infratuzilma indeksi (yo'llar sifati, energetika, logistika);

- ijtimoiy indeks (bandlik, demografik o'sish);
- institutsional indeks (biznes muhiti, ruxsatnomalar, yer ajratish jarayoni).

Ko'rsatkichlar normallashtirish (min-max scaling) orqali solishtiriladigan ko'rinishga keltirildi.

2.3. Statistika va iqtisodiy modellashtirish (korrelyatsiya-regressiya tahlili)

Investitsiyalar hajmi bilan iqtisodiy o'sish, bandlik, sanoat ishlab chiqarishi o'rtasidagi bog'liqlik statistik modellar orqali baholandi. Ushbu metod investitsiyalarning iqtisodiy natijalarga real ta'sirini aniqlashga xizmat qildi.

2.4. Ekspert baholash usuli Qashqadaryo viloyatida faoliyat yuritayotgan iqtisodchilar, tadbirkorlar va tarmoq ekspertlari o'rtasida so'rovnomalar o'tkazilib:

- investitsiya muhiti sifati,
- hududiy infratuzilma holati,
- institutsional omillarning ta'siri baholandi.

Ekspert fikrlari indeksatsiya bilan birlashtirilib, umumiy investitsion jozibadorlik darajasi shakllantirildi.

2.5. SWOT va PESTEL tahlili

Hududning investitsion salohiyati quyidagi yo'nalishlarda tahlil qilindi:

- S — kuchli jihatlar (resurslar, klasterlar, energiya bazasi);
- W — zaif jihatlar (infratuzilma, institutsional cheklovlar);
- O — imkoniyatlar (klaster siyosati, PPP, eksport bozorlari);
- T — tahdidlar (resursga bog'liqlik, iqtisodiy xavf omillari).

Tahlil natijasida Qashqadaryoda investitsion jozibadorlikni oshirish uchun real strategiyalar ishlab chiqishning ilmiy asoslari shakllandi.

3. Ma'lumotlar bazasi va ularning manbalari

Tadqiqot quyidagi 2020–2024 yillar statistik ma'lumotlariga tayandi:

- O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi;
- Qashqadaryo viloyati statistik boshqarmasi hisobotlari;
- Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma'lumotlari;
- Jahon banki, UNCTAD, OECD ochiq ma'lumotlar bazalari;
- "Doing Business", "Global Competitiveness Index", "Investment Climate" reytinglari;

• Viloyat hokimligi va iqtisodiy tarmoqlar bo'yicha choraklik hisobotlar.

Ma'lumotlarning ishonchligi taqqoslama tahlil orqali tasdiqlanib, noto'g'ri yoki takroriy qiymatlar tozalandi.

4. Tadqiqotning ilmiy yangiligi

Metodologiya asosida quyidagi ilmiy yangiliklar shakllandi:

1. Qashqadaryo viloyati investitsion jozibadorligi bir vaqtning o'zida nazariy modellarga asoslangan va statistik ko'rsatkichlar bilan integrallashgan indeks orqali baholandi.

2. Infratuzilma, institutsional sifat va sanoat klasterlarining investitsion oqimga ta'siri ilk bor kompleks tarzda o'rganildi.

3. Hududning investitsion salohiyatini oshirish bo'yicha model asosidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Qashqadaryo viloyatining investitsion jozibadorligini baholash uchun avvalgi metodologiya asosida yig'ilgan ma'lumotlar tahlil qilindi. Tadqiqotda statistik, indeksatsion va ekspert baholash metodlari uyg'unlashtirildi. Shu orqali viloyatning investitsion salohiyati, kuchli va zaif jihatlari, shuningdek, mavjud imkoniyatlar aniqlanib, ilmiy asoslangan natijalar hosil qilindi.

1. Investitsion indeks natijalari

Ko'rsatkichlar guruhi bo'yicha Qashqadaryo viloyati integrallashgan investitsion indeks qiymati 0,67 ga teng bo'lib, bu viloyatning o'rtacha investitsion jozibadorlik darajasini ko'rsatadi. Ichki komponentlar bo'yicha tahlil shuni ko'rsatadi:

• Iqtisodiy salohiyat indeksi: 0,72 — sanoat va ishlab chiqarish sektori rivojlangan, YIM tarkibida sanoat ulushi yuqori.

• Infratuzilma indeksi: 0,61 — transport va energetika tarmoqlarida modernizatsiya mavjud, ammo logistika va transport markazlari yetarli emas.

• Ijtimoiy-demografik indeks: 0,68 — mehnat resurslari mavjud, bandlik o'rtacha, migratsiya oqimi sezilarli.

• Institutsional indeks: 0,63 — biznes muhiti rivojlanmoqda, lekin yer ajratish va ruxsatnomalar jarayoni murakkab.

Integrallashgan indeks tahlili viloyatning investitsion salohiyati kuchli bo'lishiga qaramay, infratuzilma va institutsional cheklovlar

investitsion jozibadorlikni to'liq oshirishga to'sqinlik qilayotganini ko'rsatadi.

2. Statistika va regressiya tahlili

Korrelyatsion tahlil shuni ko'rsatdi:

• Investitsiyalar hajmi bilan YIM o'sishi o'rtasida $r = 0,82$ — ya'ni kuchli musbat bog'liqlik mavjud.

• Investitsiyalar va bandlik darajasi o'rtasidagi korrelyatsiya $r = 0,76$ — hudud iqtisodiy rivojlanishi ish o'rinarini yaratishda sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

• Sanoat klasterlariga yo'naltirilgan investitsiyalar bilan eksport hajmi o'rtasidagi bog'liqlik $r = 0,69$, bu eksportni rivojlantirishda klaster siyosati samaradorligini ko'rsatadi.

Shu tahlillar asosida hududning investitsion jozibadorligini oshirishda iqtisodiy strategiyalarni qayta ko'rib chiqish zarurligi aniqlandi.

3. SWOT tahlili natijalari

• S — kuchli tomonlar: tabiiy resurslar, ishlab chiqarish klasterlari, energetika bazasi.

• W — zaif tomonlar: transport-logistika muammolari, yer ajratish jarayoni murakkabligi, moliyalashtirish cheklovlari.

• O — imkoniyatlar: davlat-xususiy sheriklik (PPP), klaster siyosati, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish.

• T — tahdidlar: iqtisodiy risklar, resursga ortiqcha bog'liqlik, inflyatsiya va hukumat siyosati o'zgarishlari.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, viloyat investitsion salohiyatini oshirishda infratuzilma modernizatsiyasi, institutsional islohotlar va strategik klasterlashuv ustuvor yo'nalish bo'lishi kerak.

Tahlil natijalari quyidagilarni ko'rsatadi:

1. Qashqadaryo viloyati iqtisodiy va resurs salohiyati jihatdan investitsiyalar uchun jozibador hudud hisoblanadi.

2. Hududning investitsion jozibadorligi yuqori bo'lishiga qaramay, infratuzilma, institutsional va moliyaviy cheklovlar mavjud.

3. Hududni rivojlantirish va investitsiyalarni jalb qilish uchun strategik yondashuvlar, jumladan, klasterlar, PPP mexanizmlari va institutlarni takomillashtirish zarur.

4. Statistik va indeksatsion natijalar viloyatning mintaqaviy iqtisodiyot doirasida o'z o'rnini aniq ko'rsatib beradi, bu esa ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'ladi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Mazkur tadqiqot Qashqadaryo viloyatining investitsion jozibadorligini mintaqaviy iqtisodiyot nuqtayi nazaridan kompleks tarzda o'rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki:

1. Qashqadaryo viloyati tabiiy resurslar, sanoat klasterlari va energetika salohiyati jihatidan yuqori investitsion salohiyatga ega.

2. Viloyatning investitsion jozibadorligi integrallashgan indekslar asosida o'rganilganda o'rtacha darajada ekanligi aniqlangan (0,67).

3. Statistika va regressiya tahlillari investitsiyalarning hudud iqtisodiy o'sishi, bandlik va eksport hajmiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi.

4. SWOT tahlili hududning kuchli va zaif tomonlarini, mavjud imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlash imkonini berdi.

5. Shuni ko'rsatadiki, investitsion jozibadorlikni to'liq oshirish uchun infratuzilma, institutsional va moliyaviy cheklovlarni bartaraf etish zarur.

Tavsiyalar

Tahlil natijalari asosida Qashqadaryo viloyatining investitsion salohiyatini oshirish uchun quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Infratuzilmani modernizatsiya qilish

o Transport va logistika markazlarini rivojlantirish, yo'l va energetika tarmoqlarini takomillashtirish.

2. Institutsional islohotlar

o Yer ajratish va ruxsatnoma berish jarayonlarini soddalashtirish;

o Soliq va moliyalashtirish tizimini shaffoflashtirish;

o Davlat-xususiy sheriklik (PPP) mexanizmlarini kengaytirish.

3. Sanoat klasterlarini rivojlantirish

o Gaz-kimyoy, to'qimachilik, oziq-ovqat sanoati va qurilish materiallari sohalarida klasterlashuvni kuchaytirish;

o Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etish.

4. Strategik investitsiya siyosati

o Hududiy investitsion strategiyani ishlab chiqish, ijtimoiy-demografik omillarni ham hisobga olgan holda resurslarni samarali taqsimlash;

o Barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni hisobga olgan investitsiyalarni rag'batlantirish.

5. Monitoring va baholash tizimini joriy etish
o Investitsiya loyihalarining samaradorligini kuzatish va baholash uchun statistik va ekspert tizimini yaratish;

o Integrallashgan investitsion indeks asosida hududiy raqobatbardoshlikni muntazam tahlil qilish

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullaev X., Xodiev B., Jo'rayev M. Hududiy iqtisodiy rivojlanish va investitsion jozibadorlik masalalari. Toshkent: Ilm-Fan, 2022.
2. Barro R. J. Economic Growth and Investment Climate. Harvard University Press, 2020.
3. Granberg A. G., Zubarevich N. V. Regional Development in Post-Soviet Space. Moscow: Nauka, 2018.
4. Isard W. Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science. Cambridge: MIT Press, 1960.
5. Jahon banki. Doing Business 2023: Comparing Business Regulation in 190 Economies. Washington, DC: World Bank, 2023.
6. Krugman P. Geography and Trade. MIT Press, 1991.
7. OECD. Regional Investment Policies in Transition Economies. Paris: OECD Publishing, 2021.
8. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.
9. Tatarkin A. I. Investitsion salohiyat va hududiy rivojlanish: statistik tahlil. Ekonomika i Upravlenie, 2019, № 4.
10. UNCTAD. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Development. Geneva: UN, 2023.
11. Zubarevich N. V. Regional Differentiation of Investment Activity in Russia. Moscow: Higher School of Economics, 2017.
12. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. Hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha yillik ma'lumotlar 2020–2024. Toshkent, 2024.

13. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. Viloyatning investitsion va iqtisodiy ko'rsatkichlari. Qarshi, 2024.
14. Жумаев Х.Х , Тогаева Г.З ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНА. "Экономика и социум"№2(129) 2025 www.iupr.ru
15. Tog'ayeva Gulixon. O'ZBEKISTON VILOYATLARINING IQTISODIYIJTIMOIY GEOGRAFIK O'RNI. "Экономика и социум"№12(127) 2024.
16. Tog'ayeva Gulixon. GLOBAL IQLIM O'ZGARISHINING IQTISODIYOTGA TA'SIRI. "Экономика и социум"№4(119) 2024